МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 23

Рівне – 2012

Збірник наукових праць
«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 23. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2012. – 690 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
Головний редактор:
Постоловський Руслан Михайлович, к.і.н., професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).
Заступник головного редактора:
Шелюк Людмила Олександрівна, к.і.н., професор (м. Рівне).
Науковий редактор:
Троян Сергій Станіславович, д.і.н., професор (м. Рівне).
Відповідальний редактор:
Шеретюк Валерій Миколайович, к.і.н., доцент (м. Рівне).
Члени редколегії:
Жилюк Сергій Іванович, д.і.н., професор (м. Острог); **Киридон Алла Миколаївна,** д.і.н., професор (м. Київ); **Степанков Валерій Степанович**, д.і.н., професор (м. Кам'янець-Подільський); **Стоколос Надія Георгіївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Фісанов Володимир Петрович,** д.і.н., професор (м. Чернівці); **Чухліб Тарас Васильович,** д.і.н. (м. Київ); **Швецова-Водка Галина Миколаївна,** д.і.н., професор (м. Рівне); **Шугаєва Людмила Михайлівна**, д.ф.н., професор (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 24 травня 2012 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12, РДГУ

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2012

3. Кулінич М. І. Німецькі колонії на Україні (60-ті роки XVIII ст. – 1917 р.) / М. І. Кулінич // Український історичний журнал. – 1990. – № 9. – С. 18-30.
4. Шмид О. П. Колонізаційні процеси у Волинській губернії у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. / О. П. Шмид // Історія очима молодих дослідників. Матеріали регіональної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів, здобувачів, магістрантів: Зб. наук. праць. – Рівне: РДГУ, 2007. – С. 19-26.
5. Шмид О. Німці на Волині у світлі аграрної колонізації губернії другої половини XIX – на початку XX ст. / О. Шмид // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Зб. наук. праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – С.93-99.
6. Волынская штунда и её связь с Германией // Почаевский листок. – 1915. – 15 февраля. – № 6. – С. 5-6.
7. Немецкая защита русского баптизма // Почаевский листок. – 1915. – 9 января. – № 1. – С. 4.
8. Немецкие колонии // Почаевский листок. – 1915. – 9 января. – № 7. – С. 5-10.
9. Витте де Е. Швабы ли австрийцы / Е. де Витте // Почаевский листок. – 1915. – 9 января. – № 7. – С. 7.
10. Немечество гораздо хуже татарщины или тевтоны наших дней // Почаевский листок. – 1915. – 28 февраля. – № 8. – С. 13- 15.
11. Иеромонах Алексий Суд св. апостолов, вселенских и поместных соборов над еретиками-католиками // Почаевский листок. – 1913. – 8 августа. – № 31. – С.1-8.
12. Что говорил в Думе епископ Холмский Евлогий об отношении католиков к православным // Прибавление к Почаевскому листку за 1908 год. – № 17-18. – С. 136-137.
13. Лозунг «Волыни» // Почаевский листок. – 1911. – 2 августа. – № 27-28. – С. 17-18.
14. Путь к спасению от жидовского засилья // Почаевский листок. – 1914. – 15 февраля – № 6. – С. 7-8.

УДК 94(477)

В.Р. Бернацький

СЕКТАНТСЬКИЙ РУХ НА ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНІ У 1920-Х РР.: СФЕРИ ВПЛИВУ І ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ

У статті віддображено розвиток в умовах більшовицького режиму 1920 – х рр. руху на Волині – Житомирщині, здійснено спробу ідентифікації різних за віровченням та обрядово – культовою практиою сект православного походження.

Ключові слова: *Волинь – Житомирщина, сектанство, християни віри, духобори, молокани.*

В статьсе отображено развитие секстантского движения на Волыне – Житомирщине в условиях большевитского режима 1920 – х гг., сделано попытку идентификации разных по вероучению и обрядо – культовой практике сект православного происхождения.

Ключевые слова: *Волынь – Житомирщина, сектанство, христоверы, духоборы, молоканы.*

The article deals with sectarian movement development in conditions of Bolshevist regime in 1920th in Volyn and Zhytomir regions, the identification of different sects according to the doctrines and cultic practice.

Key words: *Volyn region, Zhytomir region, sectarianism, hrystoviry, molokany.*

Актуальність обраної для дослідження теми зумовлена тим, що вивчення особливостей обрядово-культової практики, віровчення, світоглядних орієнтирів сектантських громад православного походження, які займають певне місце у суспільно-релігійному житті сучасної України, сприятиме виробленню більш ефективнішої моделі державно-церковних відносин з урахуванням конфесійної специфіки того чи іншого регіону.

Проблема має значний науковий інтерес. У вітчизняній істрико-релігієзнавчій науці історія виникнення та розвитку православного сектанства належним чином відображена передусім у працях, присвячених періоду XVIII – початку XX ст. Меншою мірою досліджена діяльність сектантських громад за радянської доби 1950 – 1980-х рр. У порівнянні з історіографією, що стосується зазначених періодів, сектантський рух 1920-х рр. залишається практично недослідженим.

У цьому зв'язку постає завдання вирішення даної наукової проблеми принаймні на регіональному рівні: висвітлити діяльність християн (хлистів), духоборів, молокан та ін. сектантських спільнот чи окремих груп, які існували на Волині-Житомирщині у 1920-х рр., показати сфери їхнього впливу та здійснити спробу їх ідентифікації.

На початку 1920-х рр. поширення раціоналістичного і містичного сектанства в Україні, крім німців-меноністів, відбувалось переважно за рахунок потенційно православного населення, що обумовлювалось низкою причин: відміна царського антисектантського законодавства, позбавлення православної церкви державної опіки, важке правове та матеріальне становище духовенства, широкі можливості у пошуках альтернативи (власного вираження духовних потреб). З іншого боку, і сектанти виявляли згуртованість, взаємодопомогу, фанатичну віру у правдивість їхнього вчення. Ці причини характерні для розвитку сектантського руху як загального поняття, до якого офіційна радянська статистика включала і протестантські громади (баптистів, адвентистів, євангельських християн та ін.), і секти православного походження (духоборів, толстовців та ін.), і громади містичного сектанства (хлистів, корніївців, скопців, мальованців та ін.).

Варто зауважити, що більшовицька влада впродовж 1920-х рр., попри її прагнення встановити тотальний контроль над суспільно-релігійним життям, так і не спромоглася виявити та ідентифікувати всі сектанські групи. Тому в офіційні статистичні дані щодо кількості сектантів мають значні розбіжності. Так, у 1925 р., за одними даними, діяло 1578 громад (148627 чол.) сектантів, за іншими – 1 349 громад (164 564 чол.) [5, с. 126].

Прикметно, що навіть керівники найбільших протестантських об'єднань (баптистів, адвентистів, євангельських християн) не могли назвати точну кількість своїх послідовників. Загалом, за обрахунками середньостатистичних офіційних даних (беручи за основу 7 063 154 чол. – членів громад у 1925 р.), сектанти складали 2 %. За дослідженням А. Киридон, яка оперувала приблизними даними одного партійного документу, станом на 1 січня 1928 р. кількість сектантів в Україні нараховувалось 100 тис. чол., що від числа дорослого релігійного населення в 11 млн. чол. складало менше 1 %. Серед найголовніших «сектантських огнищ» в документі фігурує Житомир (очевидно Волинський округ) із 4 тис. чол. сектантів[5, с. 172]. Це джерело, яке вказує на зменшення протестантських громад, на нашу думку, є сумнівним (у порівнянні з 1925 р. кількість євангельських християн і менонітів там подається удвічі меншою: відповідно – 67520 і понад 30 000, 42 875 і понад 20 000)[5, с. 126 – 127]. Між тим, в дійсності кількістьі такого різного падіння послідовників релігійних об'єднань, зокрема євангельських християн та мононітів впродовж періоду 1926 – 1927 рр., не відбувалося. Загалом сумнівна або надто приблизна статистика, яка зустрічається серед архівних матеріалів, характерна для обліку сектанських течій. Відомості про незареєстрованих членів сект надходили до місцевих органів влади, як правило, від представників низових партійних, комсомольських, безвірницьких осередків, котрі мало розумілись в особливостях віровчення чи обрядово-культової практики різних сектантських груп, часом не могли відрізнити православних від сектантів. У цьому зв'язку привертає увагу один звіт про кількість релігійних об'єднань в Троянівському районі Волинської губернії за 1923 р. В документі зазначалось, що «на території району розташовано: а) церков – 14, костелів – 1, молитовних будинків єврейської віри – 5, старообрядців – 2, лютеран – 1, баптистів – 1; б) всі здані в оренду; в) домових церков немає; г) закрито Тригірський монастир; д) українських автокефалістів і екзархистів немає» [6, с. 20]. Тобто доповідач не ототожнював автокефалістів та екзархистів із православним, які мали в районі 14 церков. Очевидно, ці невідомі для нього терміни він пов'язував із сектантством. Такі збирачі інформації зазвичай не розрізняли адвентистів сьомого і п'ятидесятників – суботників, часто називали «трясунами» однаково як п'ятидесятників воронаївського напрямку («ногомийників»), так і християн євангельської віри (пригунів) молоканського походження і т. п. Наприклад, у звіті про політичну та релігійну ситуацію в Малині, Овручі й Ушомирі 1927 р. йдеться про відношення баптистів і хлистів до місцевих виборів й наприкінці зазначається, що баптисти й трясуни не змогли домовитись щодо висунення спільної кандидатури [6, с. 49]. В іншому звіті – про підготовку до перевиборів рад в Любарському районі (грудень 1926 р.) –

зазначалось, що «хлисти розпускають такі слухи, що буде кінець світу і Гордіївка погибне і Миколанчук «дракон советський» мав жинитися, але відклав день весілля і лише після того як світ не погиб – жинився» (орфографію збережено) [6, с. 47]. У цьому випадку також важко визначити: чи належав згаданий Миколанчук до хлистів, чи був членом секти «червонодраконщиків», чи автор звіту дав йому таку характеристику на власний розсуд? Отож, із подібних повідомлень скласти статистику сектантського руху було доволі проблематично, що зрештою відобразилось в офіційних даних, наприклад в узагальненні – «хлисти, корніївці, хлистолобці» і т. п.

На Волині-Житомирщині сектантський рух, з-поміж двох десятків течій, які існували в Україні, був представлений переважно громадами чи групами христовірського напрямку (хлистів, молокан, корніївців). В основі віровчення христовірів-хлистів лежало містичне уявлення про перевтілення Духа Святого в обраних людей – «хлистів», «пророків», «богородиць». Звідси – в літературі та офіційних документах позначення окремих хлистовських течій у більшості випадків походить від прізвищ духовних наставників (керівників) регіональних сектантських угрупувань, хоча христовіри визнавали Біблію, але тлумачили її алегорично. Особливістю богослужіння були так звані радіння, під час яких віруючі співали моливти та влаштовували колективні танці, доводячи себе до екстазу, який сприймався як єднання із Духом Святим. Відсутність централізованого управління, уніфікованого віровчення, а також релігійні особливості суспільно-релігійного середовища, авторитаризм засновників та ін. фактори зумовлювали не тільки розпад христовірства на різні течії (новоізраїльці, скобці, монтани, стрибуни, шалапути, мар'янівці, серафимівці та ін.), але й формування відмінних традицій в різних сектах – від заперечення інституту сім'ї та суворого аскетизму до викревлення сімейно-шлюбних відносин та збочень статевих стосунків під час радінь.

Духобори, які виникли в другій половині XVIII ст. із середовища христовірів-хлистів, відмовились від практики радінь (молитвенного екстазу) й у своєму віровченні перейшли до алегоричного раціоналізму. Вони розуміли «дух» як боротьбу (переконання), що просвітлює людський розум і допомагає розкрити істину, досягти морального вдосконалення. Тому духобори засуджували грубі пороки: пияцтво, лінь, злодійство, брехню, злі помисли і побажання, натомість проповідували благочестя в думках і справах, милосердя і взаємодопомогу. Джерелом свого вчення духобори визнавали не Біблію а псалми та вірші так званої Животної книги, які зберігались в усній передачі. Щоправда, значну частину Животної Книги складали вислови із Старого та Нового Заповітів, деякі православні молитви. Перебуваючи в релігійній опозиції щодо православної церкви, вони відкидали традиційну ієрархію й розуміли церкву не як об'єднання віруючих в одній громаді під спільним

керівництвом, а як невидиму, розсіяну по цілому світу в різних релігійних громадах, до якої належать, крім духоборів, люди різних націй і віросповідань [7, с. 120]. Єдиним священиком і учителем вони вважали праведного Христа. У практичному житті на чолі духоборської громади стояв обраний вождь, який був одночасно і духовним наставником, і світським правителем [7, с. 120]. В окремих випадках деякі громади могли визнавати авторитет невидомо обраного Христом, на їхню думку, православного священика або ченця. Загалом духобори заперечували необхідність ікон, христів, мощів; дотримувались спрощеного богослужіння на протестантський лад – читали чи співали псалми, вірші, колективно сповідувались у гріхах [7, с. 125]. Система сімейно-шлюбних стосунків духоборів якісно відрізнялась від християнської: шлюб був природним союзом, заснованим на коханні; в духоборській сім'ї велика увага приділялась вихованню дітей; повторний шлюб допускався тільки у випадку смерті чоловіка чи дружини; жінка громади мала рівні права з чоловіком і була рівноправним учасником загальних зборів громади. В основі трудової етики духоборів лежав принцип прибуткої праці вільного господаря; не рентабельна праця вважалася заняттям підневільної людини [7, с. 129]. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. в Україну, насамперед в південно-східній губернії разом з духоборами потрапляють молокани – сектанти християнської течії духовних християн. Вони відрізнялись від духоборів тим, що визнавали авторитет Біблії, церковну традицію до VI ст. (тобто до епохи Вселенських соборів), православне вчення про Трійцю, але відкидали передання, ікони, чернецтва, таїнство, причастя, водне хрещення, поділ їжі на скоромну і пісну. Молокани принципово не заперечували інститут церкви, але розуміли його як віруючу в Бога громаду на чолі з пресвітером і єпископом. Храми не визнавали. Богослужіння у них зводилось до читання Святого Письма та молитов. Соціальну базу молокан складали не тільки селяни, що було характерно для духоборів, але й купці, дрібна торгова буржуазія, міщани [с. 148]. Поступово молоканство розділилось на кілька окремих течій. Частина молокан повернулась до практики радінь (ці послідовники отримали назву пригуни), і інші – створили власне вчення, засноване на тлумаченні апокаліпсису. У 80-х рр. XIX ст. виникла новомолоканська течія. Новомолокани (штундомолокани) визнавали таїнства хрещення, (але немовлят), шлюбу, причастя; у віровченні вони наближались до баптизму, мали деякі лютеранські погляди. На початку XX ст. новомолокани називали себе «християнами євангельської віри, пресвітерянами», тому у багатьох випадках їх ототожнювали з баптистами або через практику радінь називали пригунами [6, с. 39].

Ці характеристики, властиві для християнства, духоборства і молоканства XVII – початку XX ст., дають можливість краще зрозуміти сутність сектантського руху 1920-х рр., оскільки відображена у тогочасних

документах інформація про діяльність хлистів, духоборів і молокан є доволі суперечливою.

Насамперед, у багатьох звітах місцевих органів влади Волино-Житомирського району духобори і молокани ототожнюються з хлистами – «хлисти, мироносці», «хлисти-духобори», «хлисти-молокани» і т. п. Зокрема, в одному із них міститься наступна інформація: «...в селі Липники Лугінського району є 1 молокан, в дійсності хлист» [1, арк. 36]. У політзвіті секретаря Волинського губкому про релігійну ситуацію у Волинській губернії за січень-липень 1923 р. зазначалось, що однією з найбільш діяльних сект в губернії вважається секта хлистів-молокан під керівництвом «святих» Діда Корнія та Тітки Маланії з осідком в селі Мокренщина Черняхівського району. Ця секта нараховувало близько 3 тис. чол. і мала великий вплив серед місцевого населення. Секта складалась переважно їз заможних селян (вступ до секти поєднувався із матеріальним внеском – 5 пудів пшениці). Щодо відношення до радянської влади, одні дані вказували на її антирадянську діяльність, інші – на протилежну позицію: члени секти закликали селян підтримувати владу. Партійне керівництво було особливо стурбоване тим фактом, що секту хлистів відвідували молоді люди, комсомольці і навіть члени партії. Щоб виявити «справжню фізіономію» хлистів, до складу секти ввійшло кілька секретних ангентів [6, с. 15]. Нажаль, результатів цієї агентурної роботи серед доступних архівних джерел віднайти не вдалося. Між тим, у боротьбі органом влади проти хлистів чи сектантства в цілому, виконуючи завдання з дискримінації керівників сектантських громад, вдалося виявити минуле «святого» Діда Корнія: «...60 років, неграмотний, до 1907 р. займався дрібними крадіжками, син бідного селянина» [6, с. 14 – 15].

В лютому 1925 р. газета «Радянська Волинь» ототожнювала корніївців-хлистів і з таємною сектою «червонодраконщиків» під керівництвом Каламорчука, який називав себе «богом». Члени цієї секти вважали за великий гріх мати дітей, які, на їхню думку, заважали людині досягти «благодаті». Дітей вони називали «червоними драконами», оскільки вбачали в них майбутніх більшовиків. Під впливом такого вчення в Черняхові член секти Цимбалюк забив 4-х своїх дітей. Проте сектознавець В. Бєлоліков вважав, що секта мала тісний зв'язок з мальованщиною Київської губернії.

В межах Коростенського округу найбільше було виявлено хлистів (мироносців) у Словечанському районі, зокрема в селах Петраші, Листвен, Антоніівичі, Черевки, Лученки, Середня Рудня, Бігунь, Городець, Тхорін – у кожному по 9 – 13 чол. польського та українського населення. В Овруцькому районі громади хлистів діяли в селах Велика Чернігівка (15 чол.), Журбовичі (15 чол.), Гладковичі (12 чол.); в Народицькому районі місцеві органи влади зафіксували 40 чол. хлистів; в Малинському – 25 чол.

(максимовців і корніївців в селах Мелені, Шершні, Харитонівка), в селі Норинську Лугінського району існувала група хлистів із 11 чол. [1, арк. 36].

В межах Бердичівського округу найбльше хлистів-духоборів було зосереджено в селах Гордіївка (100 чол.), Панасівка, Кириївка, Стрижівка [6, с. 47]. У звіті за вересень 1927 р. зазначалось, що ці сектанти діють в районі під керівництвом колишнього ченця [6, с. 46]. Хлисти-духобори Любарського району, особливо села Гордіївка, характеризувалися владою дуже негативно. В одній із партійних інструкції 1928 р. під грифом «цілком таємно» зазначалось, що «діяльність хлистів спрямована на бойкот хлібозаготівлі, селянської позики, не визнання сільради як офіційного органу влади на селі». У ряді інших документів міститься інформація про категоричну відмову хлистів від участі у виборах . Так, хлисти в селах Гордіївка, Панасівка, Кирилівка, Стрижівка не приймали виборчих карток або відразу їх розривали [6, с. 47]. А в селі Велика Чернігівка Овруцького району хлисти повернули виборчі картки з однаковим написом: «прохаю позбавити мене голосу, тому що не бажаю брати участі у ваших зборах» [6, с. 49].

Хлисти-духобори Люберського району виявляли доволі не характерне для сектантів відношення до православної церкви, що відображено, зокрема, у звіті секретаря, комосередку села Липне за жовтень-грудень 1926 р. В документі йдеться про великий вплив місцевої старослов'янської громади на селян завдяки діяльності молодого і освідченого священика Михаїла (закінчив економічний та педагогічний технікуми, який мав велику підтримку з боку хлистів. Хлисти закликали селян району іти тільки до отця Михайла, оскільки «це є дійсно посланнік христа, що це один такий послєдоватєль, яких більше не буде, тому необхідно вірити його словам» (орфографію збережено) [6, с. 46]. Секретар комосередку також повідомляв, що дана липненська громада планує організувати на Водохрещення великий обід біля церкви, на який має прибути велика кількість богомольців з різних сіл, і ця робота проводиться через сектантів – хлистів [6, с. 46].

Варто звернути увагу ще на один цікавий факт. Ряд документів вказують, з одного боку, на приналежність мироносців до хлистів, з іншого – на те, що окремі православні священики мали активну підтримку з боку так званих «кликуш-мироносців». Саме «кликуші» організовували жіночий рух на захист священиків сіл Глунощі та Пузирки Бердичіського округу [6, с. 40]. Наведені факти із практики хлистів Волино-Житомирського району певною мірою конкретизують характеристику христовірського сектанства, подану в одному з обіжників ЦК КП(б)У 1925 р.: «організаційно воно побудовано так, що має проповідників, організаторів, агітаторів, христів, богородиць, богів, за іменами яких загалом будується секта... Керівниками містичного сектанства на селі є кулацький елемент, пов'язаний з тихонівським духовенством і ченцями »

[6, с. 27]. В одночас раціоналізоване сектанство православного походження (наприклад, духобори) закономірно тяжіло до обновленства, актив якого власне у Бердичівському окрузі належав до більш заможної частини середняцтва. Звичайно, це риси загальної тенденції. Позиція хлистів Любарського району лише підкреслює неоднозначність ситуації.

В межах Волинського округу молокани-корніївці, окрім Черняхівського району, про що вже зазначалось, найбільш компактно були зосереджені в селах Кручинець та Новопілля Пулинського району [6, с. 56]. Секта «трясунів» значний вплив мала в деяких селах Пулинського району а особливо в селах Студениці та Шахворостівка Коростишівського району [6, с. 56].

За даними Коростенського окружного відділу ДПУ, станом на початок 1930 р. в даному окрузі було близько 1500 «червонодраконщиків», які висловлювали своє негативне відношення до радянської влади, говорили про гоніння на церкву з боку держави [6, с. 60]. В січні 1932 р. Словечанський районний відділ ДПУ виявив факти антибільшовицької агітації з боку членів секти «червонодраконщиків» – Антоніни Кураченко та вчительки О. М. Савченко, котрі відмовляли селян здавати хліб та пророкували близьку загибель «драконів – більшовиків» [6, с. 67].

Ймовірно, на Волині-Житомирщині проживали поодинокі послідовники інших сектантських течій про що опосередковано вказують деякі джерела. Наприклад, у доповідній записці Волинської окружної інспектури народної освіти начальнику Волинського окружного відділу ДПУ від 1 березня 1926 р. (на його запит від 19. 02. 1926 р.) з-поміж всього іншого (йшлося про діяльність літературного гуркта «Клич») зазначалось, що вчитель Й. І. Чеховський (керівник гуртка) російської трудової школи № 23 в Житомирі «з політичної точки зору – толстовець, його погляди суперечливі... відображають проповідництво неспротиву злу та богошукання» [4, с. 230]. Ця характеристика була написана на основі висновку Волинської губцензури про лекцію Й. І. Чеховського на тему «Монашки й сам чорт»: «Автор проповідує... толстовство, змішує в одну купу і релігію, і науку... Такий підхід до аудиторії з точки зору політико-просвітницької роботи і розвитку наукового світогляду мас – є ідеологічно несприйнятним» [4, с. 231]. Як бачимо, дане джерело не дає чіткої відповіді: чи дійсно цей вчитель належав до секти толстовців? Подібних припущень щодо приналежності окремих осіб до тієї чи іншої секти в архівних матеріалах чимало, але вони не можуть слугувати у з'ясуванні питання кількісних показників сектантських течій. Тому, як справедливо зауважує А. Киридон, за таких обставин при визначені чисельності окремих громад та їх представництва варто зважати на певну умовність показників [5, с. 130].

Цілком очевидно, що в нових соціально-економічних, соціокультурних і суспільно-релігійних реаліях 1920-х рр. «православне»

сектанство традиційно християнського, духоборського, молоканського походження настільки трансформувалось і змішалось, що проблема ідентифікації різноманітних течій чи окремих груп, у тому числі й квазі-радикальних, їх класифікації, з'ясування їхнього відношення до православної церкви та інших конфесій тощо потребує окремого науковго дослідження. Разом з тим, можна констатувати, що на Волині-Житомирщині сектанський рух охопив частину сільського населення, а в окремих районах та селах мав значний вплив.

Джерела та література

1. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО). – Ф. Р-363. – Оп. 1. – Спр. 1273.
2. ДАЖО. – Ф. – Р – 363. – Оп. 1. Спр. 1267.
3. Жилюк С. Протестантський рух та Обновленська церква в Україні в 20-х рр. ХХ ст.: особливості міжконфесійних відносин // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Вип. 5. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С. 103 – 114.
4. Єршова С. Історія школи № 23 м. Житомира / Роль краєзнавців в духовному збагаченні особи: Матеріали науково-практичної конференції. – Житомир, 1998. – С. 229 – 240.
5. Киридон А. Час випробування: держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917 – 1930-х рр. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 384 с.
6. Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщині) у 20-30-х рр ХХ ст. Архівні документи на матеріали / Упорядник С. І. Жилюк. – Рівне: Волинські обереги, 2003. – 152 с.
7. Шугаєва Л. Православне сектанство в Україні: особливості трансформації: Монографія. – Рівне, 2007. – 320 с.

УДК 94(477.82)

Р.П. Давидюк

ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ НА ВОЛИНІ У 20-Х РР. ХХ СТ.

У науковій статті досліджуються передумови розгортання національно-демократичного руху на Волині у 20-х роках ХХ століття, його організаційно-партійна структура, звертається увага на формування партійних осередків та особливості передвиборчої діяльності Українського національно-демократичного об'єднання у Волинському воєводстві. Доведено, що реалізовуючи ідею «сокальського кордону», польська влада стримувала поширення національно-демократичного руху в краї.

***Ключові слова**: Волинське воєводство, Українське національно-демократичне об'єднання, парламентські вибори, «Просвіта», кооперативи, «волинський експеримент».*

З М І С Т

NOTA BENE

С.С. Троян
«ЗМІНА ПАРАДИГМ» У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ:
ОРІЄНТАЛІЗМ І ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС 3
В.В. Долід
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ
ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ» 20

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Р.М. Шеретюк
СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-УНІАТСЬКОЇ ЦЕРКВИ
НАПЕРЕДОДНІ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ 29
О.П. Прищепа
БІБЛІОТЕКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОШИРЕННІ
КНИЖОК В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ
ПОВІТОВИХ МІСТ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ
КНИЖКОВИЙ РЕПЕРТУАР (ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.) 40
О.М. Приймак
СОЦІАЛЬНІ ПОРТРЕТИ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО
СЕЛЯНСТВА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ 54
В.А. Доброчинська
ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ: ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ
НАДІЇ ШУЛЬГИНОЇ-ІЩУК (1888–1979 рр.) 64
С.П. Журавльова
ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ СХОДУ
В 20-Х РОКАХ ХХ СТ. 75
Л.Л. Бабенко
СПЕЦОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖБЕЗПЕКИ
ПО ЛІКВІДАЦІЇ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ПІДПІЛЛЯ
У 1930-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х РОКІВ 85
С.О. Білан
КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ВИРОБНИЦТВА У 30-Х РР. ХХ СТ. 97
О. Ночовний
РОЛЬ ПОСТІЙНИХ КОМІСІЙ
У ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР 106
Л.І. Бородинська
СОЦІАЛЬНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРОТЕСТАНТІВ-УКРАЇНЦІВ У СЕРЕДОВИЩІ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ У 40 РОКАХ ХХ СТ. 122
Т.О. Карпухіна
ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ
З ПОЛЬЩІ (1944-1946 рр.) 131
Л.В. Заглинська, Т.В. Гоголь
ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД
РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В 90-ті РОКИ ХХ ст. 139

К. Круглик
РЕЛІГІЙНІ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ СВІТОГЛЯДНИХ
ПРІОРИТЕТІВ ПРАВОСЛАВНИХ ВІРУЮЧИХ 149

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

О.В. Білявцева
СВЯТО-ТРОЇЦЬКИЙ МЕЖИРИЦЬКИЙ ТА СВЯТО-УСПЕНСЬКИЙ
ГОЩАНСЬКИЙ ЧОЛОВІЧІ МОНАСТИРІ У КОНТЕКСТІ
ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ РІВНЕНЩИНИ 160
О.П. Шмид
ПОЛЯКИ НА ВОЛИНІ: ПОМІЩИЦЬКО-СЕЛЯНСЬКА
КОЛОНІЗАЦІЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. 169
Я.П. Цецик
РОЛЬ МОНАРХІЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР У ПОСИЛЕННІ
НАПРУГИ В СФЕРІ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН
У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ 186
В.Р. Бернацький
СЕКТАНТСЬКИЙ РУХ НА ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНІ
У 1920-Х РР.: СФЕРИ ВПЛИВУ І ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ 195
Р.П. Давидюк
ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ У 20-Х РР. XX СТ. 203
А.А. Вавринюк
OSADNICTWO WOJSKOWE I JEDNOSTKI WOJSKA POLSKIEGO
NA WOŁYNIU W LATACH 1920 – 1939 213
К.І.Якуніна
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕКТАНТСЬКОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ ТА ЖИТОМИРЩИНІ У 1940–1970-Х РР. 226
К.П. Абрамчук
ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ НАБОРУ
ТА ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ РОБІТНИКІВ
З ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1941 – 1945 РР.) 234
Р. Михальчук
АНТИСЕМІТИЗМ ЛЕГАЛЬНОЇ ПРЕСИ РІВНЕНЩИНИ
(1941-1943 РР.): ЄВРЕЇ У СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ 241
В.Р. Данильчук
ОСТАРБАЙТЕРИ ЯК ОБ'ЄКТ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ 252
І.І. Булига
ПРОТЕСТАНТСЬКІ КОНФЕСІЇ І ДЕРЖАВНА ВЛАДА
НА ВОЛИНІ (1944-1945 РР.) 260
М. Романюк
БОРОТЬБА ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ПІДПІЛЛЯ
ОУН ТА ВІДДІЛІВ УПА ЗОЛОЧІВСЬКОЇ ОКРУГИ (1944-1946) 268
Т. Ісічук
ЗАГАЛЬНІ РИСИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОТЕСТАНТИЗМУ
НА РІВНЕНЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40–50 РОКІВ XX ст.) 286

Оксана Ворон, Олена Ворон
ХРИСТИЯНСЬКІ КОНФЕСІЇ НА РІВНЕНЩИНІ
У 50-70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ 295
Л.М. Ларькіна
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА
ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЙ СПРИЯННЯ
НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 310
С.В. Виткалов
З ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ 320
Б.А. Прищепа
ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР. 327

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Т.М. Кузьма
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ
В КОНТЕКСТІ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
ДЕРЖАВ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ. 345
Р.М. Постоловський
ІНСТИТУТИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ І ПОЛІТИЧНИХ ВИБОРІВ
ЯК ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ
ЧЕСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (ДР. ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.) 352
Л.І. Валюх
ПОЗИЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО УРЯДУ ГЛАДСТОНА
ЩОДО НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ
У СХІДНІЙ АФРИЦІ (1884 – 1885 РР.) 358
З.В. Священко
ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
СЕЛЯНАМИ У ПРОЕКТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ..... 367
О.А. Бундак
РЕАНІМАЦІЯ ЧИ СТВОРЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО
СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ В 1917 РОЦІ 376
Г.Я. Невинна
«НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ФІНЛЯНДІЇ
В 30-ТІ РР. ХХ СТОЛІТТЯ..... 385
Т.М. Самсонюк
ПОЛЬСЬКА ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА НАПЕРЕДОДНІ
ТА ПІД ЧАС ПЕРШОГО ЕТАПУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1938-1941 РР.) 391
О.В. Каплюк
ЧЕСЬКИЙ ТА СЛОВАЦЬКИЙ ЛЕГІОН
У СКЛАДІ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО 402
В.Ю. Лесняк
ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КОРТЕСІВ
У СИСТЕМІ ВЛАДИ ФРАНКІСТСЬКОЇ ІСПАНІЇ (1939-1975) 410

И.И. Маслова
УРОКИ «ВОСТОЧНОГО ПОХОДА» ГИТЛЕРА В ОЦЕНКАХ
ИДЕОЛОГОВ НАЦИЗМА И ГЕНЕРАЛОВ ВЕРМАХТА 423
Т. Пилипович
УКРАЇНЦІ-ВОЯКИ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА
(2-ГО ПОЛЬСЬКОГО КОРПУСУ) В БИТВІ
ПІД МОНТЕ-КАССІНО 437
В.І. Дубей
ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА КООРДИНАЦІЮ
МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В ЄВРОПІ 447
І.О. Десятничук
ОСОБЛИВОСТІ РЕФРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ
ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ НАПРИКІНЦІ 60-Х РР. ХХ СТ.:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА 454
І. Філіпчук
«ПРАЗЬКА ВЕСНА» ЙОСИФА СМРКОВСЬКОГО 466
А.В. Слесаренко
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ПАРАЛЕЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ»
В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1970-1980-ТІ РОКИ) 472
О.І. Санжаревський
ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА НАТО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ
90-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ 481
Marek Motyka
ZMIANY KULTUROWE WOBEC SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH
W POLSCE NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU 488

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

С.Н. Грипич
ТАЄМНИЦІ БІБЛІОТЕКИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ 505
Л.М. Шугаєва
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ХРИСТИЯНСТВА ЯК СКЛАДНОЇ
КОНФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ ПРАВОСЛАВНОГО КОРЕНЯ 512
Л.М. Казначеєва
ВОЛИНСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ ЗІБРАННЯ:
ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ 519
П.О.Савчук
ВСЕСВІТНЯ І ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІЯ
У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 529
М.Б. Шатрова
ІСТОРІОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧОЇ
СПРАВИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ) 538
Н.В. Плюта
ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА У ФРАНЦІЇ З ПИТАНЬ КОЛОНІАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ В АФРИЦІ КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ 548

Mirosław A. Michalski
ROLA RELIGII W KSZTAŁTOWANIU OSOBOWOŚCI –
CHARAKTERU W MYŚLI PEDAGOGICZNEJ
WITOŁDA RUBCZYŃSKIEGO 568
О.П. Постельжук
УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ УГОДОВСЬКИХ ПАРТІЙ
ТА ОРГАНІЗАЦІЙ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ 577
В. Гарматны
ГІСТАРЫЯГРАФІЯ АГРАРНАЙ ПАЛІТЫКІ ПОЛЬСКІХ УЛАД
НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў 1921-1939 гг. 594
Л. Трачук
ЕВОЛЮЦІЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ІНФОРМУВАННЯ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ 608
Т.І. Гуменюк
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ
ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР ПРОТЯГОМ 1944 – 1985 РР.:
ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ 622
В.В. Надольська
ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ
В ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ 632
А.М. Киридон
ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ 640
С. Баханова
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА
У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ 655
М.І. Ярмоленко
СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ 667

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Р.П. Давидюк
УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ І ПОЛІТИКА ПРОМЕТЕЇЗМУ
ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (Рец.: Комар В. Концепція прометеїзму
в політиці Польщі (1921-1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ:
Місто НВ, 2011. – 360 с.) 674
С.С. Троян
ПРОЕКТИ НАЦІОТВОРЕННЯ В КОМПАРАТИВНОМУ
ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ (Рец.: Земський Ю. С. Польська, російська
та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну
середини XIX століття / Юрій Сергійович Земський. – Хмельницький,
2011. – 350 с.) 677

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 680

ЗМІСТ 684

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 23

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С.Троян

Комп'ютерна верстка – Третяк О.Ю.
Обкладинка – Самсонюк В.Б.

Підписано до друку 21. 06. 2012 р. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Наклад 100.
Обліково-видавничих аркушів 30,00.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2012. – Випуск 23. – 688 с.